

Բ Ե Ջ Մ Ե Վ Է Պ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր

ԲՆԱԿԱՆ, ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՒ ԲՆԱԵՍԻՐԱԿԱՆ

ԳԻՏԵԼԱԵՑ

Գ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 20.

1845

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 15.

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԿՐԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԼՂԲԻՐ :

ՊԵՏՆԷՆ բխած բնական աղբիւրները անձրեւի ջրերէն կը ձեւանան աս կերպով. անձրեւին ջրերը կամաց կամաց գետինը ծծելով, կ'իջնան ինչուան կաւի կամ որձաքարի խաւին վրայ, ու անոնց փոս տեղուանքը կը լեցուին. աս ջրերը բոլորը մէկտեղ միանալով՝ գետնին տակը բարակ երակներ կամ առուներ կը ձեւանան, և գետնէն ծակ տեղուանք գտնելով՝ դուրս կ'ելլեն: Եւ պատճառաւս է որ գրեթէ բոլոր աղբիւրները լեռներուն դարվար տեղուանքէն կը բռնուին. դաշտերու ու ձորերու մէջ եղածներն ալ գետնէն դէպ'ի վեր ուղղահայեաց կը բռնուին: Եւ աղբիւրներ ալ որ իրենց ջուրը գետերէ կամ լճերէ կուգայ. անոնք ալ անձրեւի ջուր կը սեպուին. ընդհանրապէս որչափ գետնին խորը մտնելու ըլլանք, այնչափ շատ ջուր կը գտնենք: Եւ որչափ հանքերուն մէջ շատ արգելք կ'ընեն գետնին խորը երթալու կամ աւելի դիւրին կերպով գործելու, ու երկրիս ներքին ջերմութեամբը գոլորիք կը դառնան: Եւ որովհետեւ աղբիւրները անձրեւներէն առաջ կուգան, ուրեմն որչափ անձրեւ

գայ՝ աղբիւրներուն ջուրն ալ այնչափ աւելի կ'առատանայ. և ինչպէս որ անձրեւները լեռներուն բարձրութեանը համեմատ են, ասանկ ալ պէտք է որ աղբիւրներէն շատը ու մեծամեծ գետերը լեռներուն ստորոտէն բղխեն՝ քան թէ ուրիշ տեղուանքէ: Եւստի թէ որ լեռները հիմակուան եղածէն երկու իրեք անգամ բարձր ըլլային, գետերն ալ ան ատենը երկու իրեք անգամ աւելի յորդ կ'ըլլային, ինչպէս որ իրենց հին յատակներէն կ'իմացուի: Փորձուած է որ անտառները ամպերն իրենց կը քաշեն, և ան լեռները՝ որոնց գագաթը ամպով ծածկած է՝ որչափ անտառուտ ըլլան, այնչափ շատ ու անընդհատ աղբիւրներ կ'ունենան: Եւ պատճառաւս է որ անտառուտ լեռներուն ստորոտը՝ ատենով շատ աղբիւրներ կան եղեր, և հիմա անտառը հատնելուն համար՝ ջրի աղբիւրներն ալ պակսեր են. անոր համար պէտք է որ երկրի տէր եղողները աղէկ նային որ լեռներուն ծայրի ծառերը չկտրեն, մանաւանդ թէ նոր անտառներ տնկել տան:

Եւստի լեռներուն մէջ քիչ աղ-

բիւր կայ. կրանիթեան հողերուն մէջ շատ կ'ըլլան, բայց ջրերնին քիչ է. վասն զի անձրևի ջուրը դիւրաւ կը ցամքի ու ինչուան կրային խաւերուն վրայ կ'իջնայ :

Մղբիւրներ կան որ բոլոր տարին միակերպ կը վազեն. կան ուրիշներ ալ որ միայն ամառը կը ցամքին, և ասոնք երկրիս մակերևութին խիստ մօտ են. վասն զի իրենց ջուրը կը լըմըննայ, ու երբոր անձրև կուգայ՝ նորէն կը սկսին վազել : Այն աղբիւրներ ալ որ երբեմն կը վազեն ու երբեմն կը ցամքին, բայց ասոնք քիչ են. զանազան պատճառներէ առաջ կուգայ աս բանս, որոնց մեկնութիւնը ուրիշ տեղ տուած ենք : Չմեռը սառուցի ատեն աղբիւրներէն շատը ամառուան երաշտով թէ ատենի պէս կը քաշուին. աս ըսել չէ թէ գետնին տակի ջրերը բոլոր կը սառնին, հապա թէ միայն աղբիւրակը սառելով ու գոցուելով՝ բաւական կ'ըլլայ ներսի ջրին վազուածքը կտրելու : Մղբիւրներու ջրերուն տաքութիւնը կը կախուի իրենց խորութենէն. որչափ որ աղբիւրին ջուրը գետնին խորէն բղխի, իրեն տաքութիւնն ալ այնչափ աւելի կ'ըլլայ :

Մղբիւրներու ջրերը որչափ որ զուտ կը կարծուին, այնչափ չեն : Արային լեռներէ բղխածները շատ անգամ կրային ածխուտի հետ խառն են, և մարնայի մէջէն անցած ջրերը օձառի գոյն ունին ու հողի համ. կաւերու մէջէն բղխածները գաճիմասունք ունին՝ որ տակը նստելով չեն թողուց որ բան ջարեղէնները եփին, ու լուծուելով ալ չեն թողուր որ օձառը փրփրայ :

Ուրիշ յօդուածով մըն ալ հանքային ջրերու վրայ կը խօսինք :

Սահման :

ՍԱՄՈՒԿԸ շատ տեսակներ ունի, և իրեն ընդհանուր կազմուածքին ու դրսի կերպարանքին նայելով՝ ուրիշ

միջատներէն շատ տարբեր է : Ուրիշներուն պէս վեց ոտք ունենալու տեղը ութ ոտք ունի, ասոնց ծայրերն ալ մէյմէկ շարժուն ճանկեր կան. ա. չուրներն ալ նոյնպէս ութը հատ են, բայց երբեմն վեց հատ ունեցող ալ կը գտնուի. աս աչքերը անշարժ են, ու ասոնց կազմութիւնը ուրիշ միջատներու աչքէն շատ տարբեր է. և որովհետեւ ամէն մէկը միայն մէկ ոսպնաձև մը ունին, անոր համար ճիշդ դիմացի առարկաներէն զատ ուրիշ բան չեն կրնար տեսնել. տեսականերուն համեմատ աչքերնուն դիրքն ալ կը փոխուի :

Սամուկները փոխակերպութիւն չունին ուրիշ միջատներուն պէս, այսինքն թրթուր ու թիթեղնիկ չեն դառնար, հապա միայն հաւկթով կը բազմանան. աս հաւկթները իրենց շինած խոզակներուն մէջ կը դնեն, որ մամուկի բոյն կամ սարդի ոստայն կ'ըսուի. ամէն տեսակ մամուկ մասնաւոր ձևով մը կը շինէ իր խոզակը ու բոյնը : Մէն մարդ գիտէ թէ մամուկները ինչ Զարպուկութիւնց որոգայթը կը հիւսեն : Փորերնուն վարի ծայրը թելահանի՝ պէս հինգ հատ պզտի ծակեր կան, որ մամուկը ուղածին պէս կրնայ նեղցընել ու լայնցընել. աս ծակերը պզտի խողովակով մը կ'երթան կը միանան չորս հատ փամփուշտի հետ. անոնց մէջ խժային հիւթ մը կայ, որով իրենց որոգայթը կը շինեն : Բայց աս որոգայթը հիւսելու համար ծակուծուկ տեղուանք կը փնտռեն, որպէս զի վտանգներէն ազատելու ապահով տեղ մը ունենան : Իրենց սիրած տեղը որոշելէն ետքը, որոգայթին մէկ ծայրը փորուն մէջի նիւթովը պատին կը կպցընեն, ետքը թելը երկընցընելով դիմացի պատին կը հասցընեն : Հոն տեղն ալ հաստատելէն վերջը, դարձեալ առջի տեղը կը դառնան, և այսպէս կը շարունակեն ճամբան ինչուան